

РОЗДІЛ I

ОСВІТОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 378:008

Сисоєва С.О.,

завідувач НДЛ освітології
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України;

Галицька М.М.,

старший науковий співробітник НДЛ освітології
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТОЛОГІЇ

У статті розкрито зміст та значення культурології освіти як складової освітології та навчальної дисципліни, що входить до складу міждисциплінарної магістерської програми «Освітологія»; проаналізовано взаємозв'язок понять «культура» та «освіта», принципи та підходи, що лежать в основі культурології освіти.

Ключові слова: освітологія, культурологія освіти, культурологічний підхід в освіті, міждисциплінарна навчальна програма «Культурологія освіти».

Осмилення проблем освіти у широкому соціально-культурному контексті є одним із найважливіших завдань сьогодення. Його розв'язання вимагає звернення до фундаментальних витоків освіти, розгляду її як частини культури, культуротворчого процесу людства. Саме таке бачення лежить в основі наукового напрямку інтегрованого пізнання освіти — освітології [7] та її складової — культурології освіти.

Культурологія освіти як складова освітології. Освітологія як напрям інтегрованого пізнання освіти покликана розкривати спрямованість розвитку самого інституту освіти у напрямі набуття ним функції важливого цивілізаційного механізму розвитку, відповідального за випереджальне формування якостей людини, суспільного інтелекту та якості самих освітніх систем, а також зосередитися на дослідженні сучасної освіти як цілісного суспільного феномену [8].

Суттєва відмінність об'єкта дослідження освітології від інших гуманітарних наук полягає у тому, що вона є своєрідною освітньою синергетикою для дослідження сфери освіти. Такий синергізм найбільш яскраво виявляється при дослідженнях освіти як складової культури, унікального соціокультурного феномену, що розкриває взаємозалежність і взаємозумовленість множинності культур і освітніх систем, що їх відображають, взаємовплив культури та освіти [10]. Саме такі дослідження є об'єктом культурології освіти — складової освітології.

Метою статті є розкриття змісту та значення культурології освіти як складової освітології та навчальної дисципліни, що входить до складу міждисциплінарної магістерської програми «Освітологія».

Аналізуючи значення культурології освіти для гуманізації життєдіяльності суспільства, треба підкреслити, що освіта та культура в їх синергізмі залишаються провідними чинниками суспільної гуманістичної практики та здійснюють значний вплив на розвиток усіх сфер суспільства; забезпечують розвиток суспільного та індивідуального інтелекту, духовності народу, підвищують культурний та освітній рівень суспільства, безпосередньо впливають на формування освіченої людини.

В епоху глобалізації відбувається істотне розширення спектру професій, пов'язаних з міжкультурними комунікаціями. Міграція населення планети, створення глобальних комунікаційних мереж і корпорацій, реалізація міжкультурних проектів веде до того, що будь-яка професійна діяльність сьогодні здійснюється у полікультурному контексті. Саме тому розвиток культурології освіти набуває важливого значення з огляду на вимоги, потреби та умови функціонування сучасного відкритого полікультурного світу. По-перше, існує необхідність проведення полікультурної освітньої політики і міжкультурного діалогу всередині кожної багатонаціональ-

ної країни. По-друге, глобалізаційні та інтеграційні процеси у світі, всеохоплююча інформатизація вимагають від людини уміння жити серед Інших, співпрацювати з тими, хто відрізняється культурою, традиціями, релігією, мовою тощо [10].

Існує думка, що культурологія освіти як науковий напрям формується на стику філософії освіти, культурології, культурної психології та інноваційної педагогіки й пояснює увесь комплекс культурних проблем освіти, системно інтерпретує освіту як культурний феномен [6].

Варто підкреслити, що витoki культурології освіти лежать у контекстному розумінні двох взаємопов'язаних феноменів «культура» та «освіта».

Поняття «культура». Феномен культури складний та багатогранний. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що існує багато його визначень. Одні учені під культурою розуміють цінності духовного життя. Інші, звужуючи це поняття, відносять до культури лише ідеологію, яка повинна обслуговувати сферу виробництва. Саме слово «культура» латинського походження і означає «обробіток», «догляд». Вперше це поняття вжив видатний римський мислитель, оратор і державний діяч Цицерон (106–43 рр. до н.е.). У культурі він вбачав, з одного боку, діяльність з перетворення природи на благо людини, а з іншого — засіб удосконалення духовних сил людини, її розуму. Пізніше слово «культура» все частіше починає вживатися як синонім освіченості, вихованості людини, і в цьому розумінні воно увійшло, по суті, в усі європейські мови [1; 2].

У середні віки поняття «культура» асоціюється з міським укладом життя, а пізніше, в епоху Відродження, з досконалістю людини. У XVII ст. слово «культура» набуває самостійного наукового значення. Так, німецький філософ XVII ст. Й. Рейдер обстоював ідею історичного прогресу людства, пов'язуючи його з розвитком культур. Він підкреслював, що творення і засвоєння набутої людством культури є необхідною умовою становлення людини, її «другим народженням». Український філософ Г. Сковорода вперше поставив питання про культуру як окремих, незалежний від природи символічний світ, у якому вищі цінності людського буття, все святе і божественне, розкриваються і побутують у символічній формі [2, 56].

На сьогодні не існує загальноприйнятого визначення культури. У світовій літературі можна знайти понад 500 визначень цього поняття, що засвідчує багатогранність та багатоаспектність культури. Нами виокремлено такі основні контексти у визначенні поняття «культура»: суспільний, аксіологічний та соціальний. У суспільному контексті культуру пов'язують з технологією відтворення і виробництва певного типу людського суспільства, розглядаючи її не просто як засіб освоєння світу, а як функціональну спрямованість цього засобу на розвиток суспільного цілого (Є.С. Маркарян); певним виміром і специфічною формою життєдіяльності людського суспільства. Вона виникає як історична необхідність і є особливою інфраструктурою в побудові усього людського світу, перш ніж її принципи і закони починають використовуватися членами суспільства (В.П. Іванов). Аксіологічний контекст розглядає культуру як вірування, цінності і норми поведінки, що впливають на соціальні зв'язки і загальну інтерпретацію життєвого досвіду (У. Беккет); сукупність матеріальних і духовних цінностей, що відображають активну творчу діяльність людей в освоєнні світу у процесі історичного розвитку суспільства (П.С. Гуревич, М.М. Закович); спільні для певного колективу ідеї, традиції, цінності та правила поведінки, на основі яких формується колективна солідарність як основа соціокультурної самоідентифікації (Ю.М. Резнік). У соціальному контексті культура розглядається як система надбіологічних програм людської життєдіяльності, що розвиваються історично, забезпечуючи відтворення і зміни соціального життя в усіх його проявах. Ці програми представлені розмаїттям знань, норм, навичок, ідеалів, зразків діяльності і поведінки, ідей, гіпотез, вірувань, цілей, ціннісних орієнтацій тощо. Культура зберігає, накопичує і транслює цей досвід, генерує нові програми життєдіяльності (В.А. Сластьонін); різностороння соціальна спадщина, що передається людьми від покоління до покоління. Кожну культуру також можна представити як ієрархічний набір цінностей, що сповідаються більшістю її представників (В.М. Шейко); народжене суспільством, властиве суспільству соціальне явище, що відображає його якісну характеристику та збагачує духовне життя людини (Г.Г. Філіпчук).

Вагомого значення набуває сьогодні в освіті саме культурологічний підхід. Так, у наукових працях А.М. Алексюка, О.І. Жорнової,

Б.С. Гершунського, Л.О. Терських, О.Л. Шевнюк та ін. переосмислюються теоретико-методологічні засади освіти як культурного процесу. Науковцями також досліджуються проблеми полікультурної (В.В. Борисов, О.А. Івашко, Н.В. Якса та ін.) та міжкультурної освіти (А.В. Козак, В.І. Терехова, О.В. Юдіна та ін.); процеси діалогу культур у освітній галузі (В.Л. Аношкіна, В.О. Калінін, Л.В. Бурман та ін.).

Говорячи про культурологічний підхід в освіті, потрібно звернутися до поняття «культурології». Культурологія як відносно самостійна наука та навчальна дисципліна виникла порівняно недавно, а саме поняття «культурологія» — на початку ХІХ ст. **Культурологією** називають науку про культуру, її сутність, закономірності, взаємовплив національних культур, цивілізацій. Культурологія включає в себе теорію культури та історію культур [4]. *Теорія культури* вивчає сутність, закономірності розвитку культури, досліджує процес виникнення і розвитку конкретних культур та цивілізацій, які існували й існують. *Історія культури* як галузь історичної науки досліджує культурні феномени та культури народів в їх динамічних, діахронічних аспектах.

Як зазначає В.Г. Кремень, концепція культурологічних основ цілісності змісту освіти базується на тотожності систем освіти і культури, відображеної у моделі гуманітарної культурно-освітньої системи. Цілісність змісту освіти розглядається в єдності наступних аспектів: культурологічній сутності змісту освіти, культурологічно-особистісного підходу до проектування змісту освіти. Це дає підстави розглядати категорії «освіта», «людина» і «культура» як підсистеми єдиної гуманітарної культурно-освітньої системи, яка може служити методологічною моделлю розробки культурологічних освітніх підходів, концепцій, парадигм [5].

При формуванні змісту освіти культурологічний підхід забезпечує реалізацію гуманістичної установки щодо розуміння соціальної функції людини, що передбачає включення в контекст змісту освіти структури культури у різних її проявах, насамперед, духовної культури [5].

Таким чином, культурологічний підхід є важливою умовою реалізації гуманістичної парадигми освіти, її особистісної зорієнтованості, а також засобом формування людини освіченої — *homo educates* [9].

Поняття «освіта». Освіта як соціальне й культурне явище є невід'ємним супутником еволюційного розвитку людства. За півтора століття від розуміння освіти як нормованого процесу, спрямованого на трансляцію наступним поколінням соціально-значущого й культурно-історичного досвіду та забезпечення наступності поколінь (В.С. Ледньов); процесу й результату засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної й творчої діяльності, а також морально-естетичної культури (С.У. Гончаренко); цілеспрямованого процесу виховання і навчання в інтересах людини, суспільства й держави (Закон України «Про освіту») дослідники прийшли до якісно інших характеристик поняття «освіта». Освіта розглядається сьогодні як процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого об'єктивного, соціального досвіду, норм, цінностей тощо; спеціальна сфера суспільного життя; унікальна система, своєрідний соціокультурний феномен; сутнісна характеристика етносу, суспільства, людської цивілізації, способів її самозбереження й розвитку; процес, тобто цілісна єдність навчання, виховання й розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; соціокультурний інститут, що сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства; результат, тобто рівень загальної культури й освіченості людей [11].

Відтак сьогодні поняття «освіта» розуміється широко та окреслюється різними контекстами: освіта — цінність (державна, суспільна, особистісна); система різноманітних навчальних закладів і освітніх установ; особливий процес; різнорівневий результат; соціокультурний феномен; соціальний інститут, що впливає на стан свідомості суспільства.

Культурологічне значення освіти полягає у тому, що сфера освіти забезпечує трансляцію культурних норм, цінностей, ідей; розвиток людської індивідуальності; підготовку людини до успішної життєдіяльності у полікультурному світі.

«Культурологія освіти» як навчальна дисципліна. Метою навчальної дисципліни «Культурологія освіти» є формування знань про культурно-історичні, соціокультурні, культурно-психологічні умови розвитку освіти; створення умов для осмислення сучасної

освіти як соціокультурної технології; дослідження функцій освіти з відтворення історичної культури суспільства, культурної традиції та підготовки магістрантів до участі в реалізації програм подальшого соціокультурного розвитку, до інноваційної діяльності

Робочу навчальну програму з дисципліни «Культурологія освіти» розроблено на основі освітньо-професійної програми підготовки магістрів відповідно до навчального плану спеціальності «Управління навчальним закладом». Варто підкреслити, що ця програма є міждисциплінарною.

Згідно з навчальним планом спеціальності 8.18010020 «Культурологія освіти» загальний обсяг дисципліни складає три залікових кредити (108 годин), що об'єднує всі види навчальної діяльності студента: аудиторні заняття (36 год), самостійна робота (36 год), індивідуальна робота (4 год), консультації (8 год), контрольні заходи (модульний контроль, підсумковий модульний контроль). Вивчення навчальної дисципліни завершується підсумковим модульним контролем у формі захисту екзамену.

Міждисциплінарну навчальну програму укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання. Програма містить три змістові модулі. Кожний з них містить за темою, яка входить до нього, опис повного циклу підготовки з теми за змістом, організаційними формами навчання, видами контролю. Структура опису кожної теми включає: назву теми; зміст лекції; зміст семінарських занять з теми; зміст самостійної роботи з теми; запитання або завдання для модульного контролю; список літератури до теми (основний і додатковий).

Навчальна дисципліна «Культурологія освіти» є теоретичною і світоглядною основою професійної підготовки магістрантів до професійно-педагогічної діяльності в умовах полікультурного середовища та вирішення культурологічних проблем в освіті. Вивчення дисципліни спрямоване на формування здатностей до удосконалення та розвитку інтелектуального і загальнокультурного рівня; самостійного навчання новим методам дослідження, до зміни наукового та науково-виробничого профілю своєї професійної діяльності; застосування культурологічних знань в управлінській і професійній діяльності та соціальній практиці; вільне володіння теоріями, категоріями і методами, що пов'язані з вивченням культурних форм, процесів, практик; готовності використовувати по-

глиблені спеціалізовані знання у галузі культурології для вирішення практичних завдань шкільної освіти, а також науково-дослідних, науково-практичних та прикладних завдань професійної діяльності; застосування в практичній діяльності професійних знань теорії і методів впровадження соціокультурних технологій.

Зміст навчальної дисципліни «Культурологія освіти» складений з урахуванням того, що магістранти протягом навчання в університеті мають досвід життєвої, професійної та управлінської діяльності, а також прослухали теоретичні курси з педагогіки та культурології. Навчальна дисципліна «Культурологія освіти» є логічним продовженням професійної підготовки, спрямована на розвиток професійно значущих культурних якостей магістрантів, їх здатності до творчої та інноваційної діяльності.

Ефективність міждисциплінарної навчальної програми «Культурологія освіти» полягає у тому, що в результаті її студіювання магістрант оволодіває основними категоріями та поняттями, пов'язаними з різноманітними аспектами вивчення освітньої тематики; засадами культурологічного аналізування освітніх проблем; культурологічними принципами функціонування сучасної освітньої системи.

Зміст самостійної роботи з курсу «Культурологія освіти» спрямований на поглиблення теоретичних знань та формування наукового світогляду, розвиток методологічної культури відповідно до змісту навчальної дисципліни, самостійного і творчого мислення, професійно значущих і творчих якостей, здатності до інноваційної діяльності, вмінь щодо пошуку, добору, обробки та аналізу наукової інформації та методичних джерел, навчання упродовж життя. Усе це має сприяти професійному становленню й професійно-творчому розвитку та саморозвитку магістрантів, їх підготовці до інноваційної професійної діяльності в умовах соціокультурного середовища.

Розкриємо зміст модулів програми. Перший змістовий модуль «Культурологія освіти як галузь наукового знання» містить дві теми «Освіта як складова культури та сфера культурного творення суспільства» та «Сутність, предмет та завдання культурології освіти як складової освітології». У модулі характеризується освіта як складова культури та сфера культурного творення суспільства; визначається предмет та завдання культурології освіти як складової

освітології. У другому змістовому модулі «Культурологічний підхід в освіті» подано чотири теми: «Науковий тезаурус культурології освіти», «Соціокультурні освітні технології», «Культурологічні етапи розвитку освіти», «Культурологічні витoki розвитку системи освіти, педагогічних ідей, просвітницької, наукової та педагогічної діяльності в Україні». Модуль присвячено проблемі наукового тезаурусу культурології освіти; у ньому подано аналіз соціокультурних освітніх технологій; розкрито культурологічні етапи розвитку освіти, а також культурологічні витoki розвитку системи освіти, педагогічних ідей, просвітницької, наукової та педагогічної діяльності в Україні. Варто звернути увагу на зміст третього модуля програми «Полікультурна та міжкультурна освіта», який містить такі теми: «Сутність, цілі та завдання полікультурної та міжкультурної освіти» й «Формування багатовимірної ідентичності людини». У модулі розкрито сутність, цілі та завдання полікультурної та міжкультурної освіти, розглянуто формування багатовимірної ідентичності людини. Проблема полікультурної і міжкультурної освіти, формування культурної, національної та етнічної ідентичності людини, розвитку й збереження духовних пріоритетів є надзвичайно актуальною в умовах реформування освітньої системи на засадах Болонського процесу. Варто підкреслити, що Україна є багатонаціональною державою [3]. Проте аналіз дисертаційних досліджень у галузі педагогіки дозволив констатувати, що культурологічним проблемам розвитку освіти присвячено не так багато праць українських вчених. За роки незалежності в Україні з 1991 р. до 2013 р. було підготовлено і успішно захищено в галузі педагогічної науки 2448 дисертацій докторського та кандидатського рівнів. З цієї кількості робіт лише 61 (2,5 %) стосувалася культурологічної проблематики. Аналіз виконаних досліджень по роках показує, що з 1991 р. до 1998 р. було виконано лише два дослідження з культурологічних проблем освіти, а з 2001 р. до 2013 р. було виконано вже 60 робіт. Найбільша кількість досліджень припадає на останні два роки.

Проблема полікультурної освіти знайшла своє відображення у 59 % від кількості досліджень з культурологічною тематикою (61), що становить лише 1,5 % від загальної кількості педагогічних досліджень. Варто зазначити, що останніми роками (з 2012) з'являються дослідження, у яких поняття полікультурної та міжкультурної освіти розглядаються вже як нерівнозначні (11,5 % від 61). Такі

дослідження становлять лише 0,3 % від загальної кількості педагогічних досліджень в Україні. Також варто зазначити, що проблеми полікультурної і міжкультурної освіти ще не усвідомлюються як значущі українськими педагогами-практиками. Так, опитування 1006 вчителів з шести областей України засвідчило те, що тільки 1,76 % респондентів виявляють інтерес до цієї проблеми і хотіли б поглибити знання з цього напрямку.

Таким чином, останніми роками культурологічні проблеми розвитку освіти в Україні набувають все більшого поширення і знаходять своє відображення у педагогічній науці та практиці. Культурологія освіти як складова освітології сприяє створенню такого освітнього простору, де найбільш повно взаємодіють різні культури, формується толерантність і повага до Іншого та культури Іншого, відбувається усвідомлення, що глобальна культура складається з різних культур, множинність яких і створює її унікальне забарвлення й забезпечує здатність до саморозвитку як її цілісності, так і кожної її складової.

Джерела

1. Абрамович С.Д. Культурологія : навч. посіб. / С.Д. Абрамович. — К. : Кондор, 2005. — 352 с.
2. Багацький В.В. Культурологія : Історія і теорія світової культури ХХ століття : навч. посіб. / В.В. Багацький, Л.І. Кормич. — К. : Кондор, 2004. — 304 с.
3. Всеукраїнський перепис населення 2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/%20general/nationality/>
4. Гуревич П. Культурологія : учеб. / П. Гуревич. — М. : Гардарики, 2005. — 280 с.
5. Кремень В.Г. Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти / В.Г. Кремень // Освіта у полікультурних суспільствах / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Єжи Нікіторовича, Світлани Сисоевої. — Вища педагогічна школа СПВ. Університет в Б'ялостоці. — Варшава, 2012. — 392 с. — С. 45—55.
6. Крылова Н.Б. Культурология образования / Н.Б. Крылова. — М. : Народное образование, 2000. — 272 с.
7. Огнев'юк В.О. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / В.О. Огнев'юк // Шлях освіти : наук.-метод. ж-л. — 2009. — № 4 (54). — С. 2—6.

8. Огнев'юк В.О. Науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти — освітологія / В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоева // Креативна педагогіка : наук.-метод. ж-л ; Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. — Вінниця, 2012. — Вип. 5. — 108 с. — С. 32–41.
9. Огневюк В.А. К проблеме развития научного направления интегрированного исследования сферы образования / В.А. Огнев'юк, С.А. Сисоева // “Alma Mater” (Вестник высшей школы) : Ежемесячный научный журнал Министерства образования и науки Российской Федерации. — Философия и социология образования. — 2014. — № 3 — С. 22–30.
10. Сисоева С.О. Культурологічні концепти освітології в контексті розвитку полікультурного суспільства / С.О. Сисоева // Освіта у полікультурних суспільствах / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Єжи Нікіторовича, Світлани Сисоевої. — Вища педагогічна школа СПВ. Університет в Б'ялостоці. — Варшава, 2012. — 392 с. — С. 131–157.
11. Сисоева С.О. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С.О. Сисоева // Освітологія : польсько-український / українсько-польський щорічник. — К. : ВП «Едельвейс». — 2012. — Вип. I. — 120 с. — С. 22–29.
12. Флиер А.Я. Культурология образования. Концепция [Электронный ресурс] / А.Я. Флиер // Проблемы культурологического образования. — Режим доступа: http://hischool.ru/moskovskoe_kulturologicheskoe_obshhestvo/

В статье раскрыто содержание и значение культурологии образования как составляющей освитологии и учебной дисциплины, входящей в состав междисциплинарной магистерской программы «Освитология»; проанализирована взаимосвязь понятий «культура» и «образование», принципы и подходы, которые лежат в основе культурологии образования.

Ключевые слова: освитология, культурология образования, культурологический подход в образовании, междисциплинарная учебная программа «Культурология образования».

The article presents the content and value of cultural studies of education as a part of osvitologia and educational subject, which is a part of an intersubject master's program “Osvitologia”; analyzes interrelation of the concepts “culture” and “education”, principles and approaches that are the basis of cultural studies of education.

Key words: osvitologia (educology), cultural studies of education, cultural approach in education, intersubject training program “Cultural Studies of Education”.